

ЧЭДУНБЭЛ
РЛИ

Белалар эдујја

Индик • 1967

Әзиз балалар!

Әлиниздәки китаб Сизи Азербайжан халг әдәбијятынын бәзи нүмунәләри илә јахындан таныш едәчәк. Онун сәһифәләриндә хырда һекајәләр, нағыллар, нәгмәләр, ојун гајдалары, дүзкүләр, сајачы сөзләри, мәсәлләр, тапмачалар вә јанылтмачлар вардыр. Буналары охумаг вә динләмәклә Сиз чох шеј өјрәнәчәксиниз; фикриниз даһа да ајдынлашачаг, хәјалыныз ганадланачаг, һәјат вә мәишәт һаггында тәсәввүрүңүз бир гәдәр дә кенишләнәчәк, данышығыныз јахшылашачаг, тәләффүзүңүз дегигләшәчәкдир.

Китабдакы фолклор нүмунәләрини илк дәфә Азербайжанын көркәмли маариф хадимләриндән олан Фирдунбәј Көчәрли (1863—1920) топламыш вә 1912-чи илдә «Балалара һәдијјә» ады алтында чап етдирмишдир.

«Балалара һәдијјә»нин бу нәшри үзәриндә кичик ихтисар вә тәһһийләр апарылмышдыр.

Тәртиб едәни вә редактору *Бәкир Нәбијев*

кичик јашлы ушаглар үчүн

Фирдунбек Кочарли

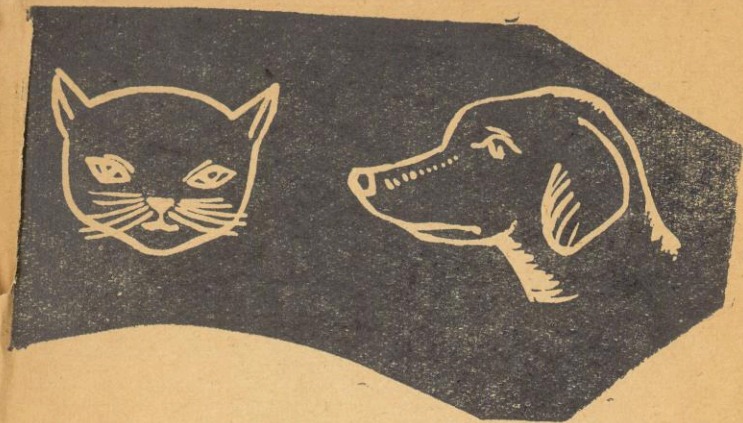
ПОДАРОК МАЛЫШАМ

Нәшријат редактору *М. Асланов*. Рәссамы *Ә. Әзизов*. Бәди редактору *Ј. Агајев*. Техники редактору *Б. Х. Гурбанова*.
Корректорлары *С. Оручова*, *А. Мусајева*

Јығылмаға верилмиш 5, V-1966-чы ил. Чапа имзаланмыш 25, III-1967-чи ил. Кағыз формасы 70×108¹/₂. Чап в. 3,77. Учоғ нәшр. в. 3,2. Сифарш № 1216. Тиражы 10000. Гүјмә и 12 гәп.

Азербайжан ССР Назирләр Совети јанында Мәтбуат Комитәси.
«Кәнчлик» Нәшријаты, Бақы. Нүсү һачыјев күчәси, № 4.

26 Бақы комиссары адына мәтбәә. Әли Бајрамов күчәси, № 3.

ИТ ВӘ ПИШИК

Ит деди:

— Мән һеч гочалмаздым, амма мәни пишијин дәрди гочалтды.

Дедиләр:

— Нијә, бәс?

Деди:

— Чәлләрдә галыб, далыны ајаза верән мән олурам, кечәләр сабаһа кими јатмајан, еви-еши-ни горујан мән олурам, амма елә ки, истәјирәм башымы гапыдан ичәри узадам, бу пишикчијәз әлини узадыб үзүмү-көзүмү чырмаглајыр.

Мәсәлләр:

Ит ит илэ далашды, јолчунун иши аванда дүшдү.

Итин ахмағы гајсабадан¹ пај умар.

Итин ајағыны көчдән ким әсиркәр.

Ит һүрәр, карван кечәр.

Тапмача:

¹ Атдан уча, итдән алчаг.

² Биздә бир киши вар,
Хор-хор јатышы вар.

ӘРИНЧӘК ИТ

Гыш олаңда ит дејир:

— Јаз олајды, өзүмә бир чул тохујајдым.

Елэ ки, јаз кәлир, ит тәнбәлләшиб дејир:

— Еһ, ким әјириб, ким тохујачаг?

Мәсәлләр:

Бу күнүн ишини сабаһа гојма.

Галан ишә гар јағар.

Әлдән галан әлли ил галар.

Горх пајыздан, габағындан гыш кәлир.

¹ Гајсаба — хәрәк нөвү.

Горхма гышдан габағындан јаз кәлир.

Көпәк итин гарны тох кәрәк.

ТОЈУГ

Бир күн бир тојуғу тахыл анбарына салдылар. Тојуг башлады бугданы ајаглары илэ ешәләјиб јемәјә.

Дедиләр:

— Бу гәдәр бугданы нијә ешәләјирсән?

Тојуг чаваб верди:

— Нә еләјим, кәсилмишләрим өјрәнибдир, ләндә нә күнаһ вар?

Мәсәлләр:

Тојуг јумуртасына көрә гаггылдар.

Тојуг истәр газ јериши јерисин, өз јеришини дә јаңылар.

Ев гушлары: *тојуг, хоруз, өрдәк, газ, һинд тојуғу, говуз, көјәрчин.*

Тапмача:

³ Гара тојуг гарғалар
Евдән евә јырғалар.

⁴ Гара тојуг
Гарны јарыг.

⁵ Тап тапмача
Кәл тапмача,
Мәмәли хатун
Дишләри јох.

⁶ Чил тојуг
Чилмә тојуг
Башын кәсдим,
Ганы јох.

⁷ Ана бир гыз доғду, нә эли вар нә ајағы

⁸ Гыз бир ана доғду, эли дә вар, ајағы да.

ХОРУЗ ВӘ ПАДШАҢ

Бири вар имиш, бири јох имиш, аллаһдан башга һеч кәс јох имиш. Бир дә бир хоруз вар имиш.

Бир күн хоруз пејинликдә ешәләниб, өзүнә јем ахтаранда бир гарача пул тапды, шад олуб башлады охумаға:

— Гуггулугу! Бирчә шаһы тапмышам!

Падшаһ хорузун сәсини ешидиб бујурду ки, кедиб онун пулуну элиндән алсынлар. Шаһыны хорузун элиндән аландан сонра башлады охумаға:

— Гуггулугу! Падшаһ мәнә мөһтач имиш!

Падшаһ бујурду ки, шаһысын апарыб өзүнә версинләр.

Хоруз охуду:

— Гуггулугу! Падшаһ да мәндән горхар имиш!

Падшаһ буну ешидәндә хоруза ачыгланыб бујурду ки, ону тутуб өлдүрсүнләр. Хорузун башыны кәсәндә охуду:

— Гуггулугу! Нә ити бычаг имиш!

Хорузун башыны кәсчәк ону басдылар гајнар суја ки, түкүнү јолсунлар. Гајнар газанын ичиндә хоруз охуду:

— Гуггулугу! Нә исти һамам имиш!

Хорuzu газанын ичиндән чыхарыб түкүнү јолдулар вә бишириб гојдулар пловун башына. Бурада хоруз охуду:

— Гуггулугу! Нә ағча тәпә имиш!

Плову кәтирдиләр падшаһын габағына. Падшаһ плову јејәндә хоруз онун боғазында јенә охуду:

— Гуггулугу! Нә дарча күчә имиш!

Ондан сонра хоруз кетди гаранлыг јерә, орада охудуса да кимсә сәсини ешитмәди.

Мәсәл:

Хоруз олмаса сәһәр ачылмаз.

Тапмача:

⁹ Чағырдым бәркдән,
Сәс верди кәнддән,
Ағзы сүмүкдән,
Саггалы этдән.

ГАРЫ ВЭ ПИШИК

Бир күн бир гары инэјини апарды сувармаға. Инэјин ајағы бузун үстүндөн сүрүшдү, о јыхылды вэ гычы сынды. Онда гары буза деди:

— А буз, сән нэ күчлүсән?

Буз чавабында деди:

— Әкәр мән күчлү олсајдым, күн мәни әритмәзди.

Гары деди:

— А күн, сән нэ күчлүсән?

Күн чавабында деди:

— Әкәр мән күчлү олсајдым, булуд габағымы кәсмәзди.

Гары деди:

— А булуд, сән нэ күчлүсән?

Булуд деди:

— Мән күчлү олсајдым, јағыш мөндән јағмазды!

Гары деди:

— А јағыш, сән нэ күчлүсән?

Јағыш деди:

— Әкәр мән күчлү олсајдым, от мөндән битмәзди.

Гары деди:

— А от, сән нэ күчлүсән?

От деди:

— Мән күчлү олсајдым, гојун мәни јемәзди!

Гары деди:

— А гојун, сән нэ күчлүсән?

Гојун деди:

— Әкәр мән күчлү олсајдым, гурд мәни јемәзди!

Гары деди:

— А гурд, сән нэ күчлүсән?

Гурд деди:

— Мән күчлү олсајдым, ит мәни боғмазды.

Гары деди:

— А ит, сән нә күчлүсән?

Ит деди:

— Мән күчлү олсајдым, чобан мәни дөј-мәзди.

Гары деди:

— А чобан, сән нә күчлүсән?

Чобан деди:

— Мән күчлү олсајдым, ханым мәни сөјмәзди.

Гары деди:

— А ханым, сән нә күчлүсән?

Ханым деди:

— Әкәр мән күчлү олсајдым, сичан торбаларымы кәсмәзди.

Гары деди:

— А сичан, сән нә күчлүсән?

Сичан деди:

— Әкәр мән күчлү олсајдым, пишик мәни јемәзди!

Гары деди:

— А пишик, сән нә күчлүсән?

Пишик ики әлләрини габаға, ики ајагларыны дала гојуб, кәрдәнини чәкиб, гујругуну галхызыб, көзләрини бәрәлдиб, дилини чыхарыб тарыја деди:

Күчлүјәм һа, күчлүјәм,

Дәмир дараг дишлијәм.

Јүк үстү јајлағымдыр,
Јүк алты гышлағымдыр.
Күрсү үстә дурарам,
Бығларымы бурарам...

Мәсәл:

Сичан көрәндә пәләнкә охшајан пишик, пәләнк көрәндә сичана дөнәр.

Тапмача:

¹⁰ Тахчадан дүшдү тап еләди,
Күлсәнәм ону һап еләди.

ГОЈУН

Јејәр-јејәр кәрнәшәр,
Алнын вурар, дөјүшәр.
Бујнузу бурма-бурма,
Јуну вар јерлә сүрүмә.
Зинһар¹ гојуну вурма,
Гојунсуз јердә дурма.
Гојунлу евләр көрдүм,
Гурулмуш јаја бәнзәр.
Гојунсуз евләр көрдүм,
Гуруммуш чаја бәнзәр.

¹ Зинһар — сагын.

Гојун дејер, мән һеч отдан дојмарам
Пајыз олду, чөрүн-чөпүн гојмарам.
Һәр бир еви јунум илә бәзәрәм.

Ағыр-ағыр халыларым вар мәним,
Күллү-күллү халчаларым вар мәним.

Мәсәлләр:

Гојун јүз олунча, дәриси мин олар.

Гојунун олду әлли,
Адын олду бәлли.
Гојунун олду јүз,
Кир ичиндә үз.

Гојуну гурда тапшырмазлар.

Тапмача:

¹¹ Алты новуз ичәрләр,
Үстү зәми бичәрләр.

Ев һејванлары: ат, ешишәк, гатыр, дәвә, өкүз, чамыш, кәл, гојун, кечи, ит, пишик.

ҮШҮДҮМ ҺА, ҮШҮДҮМ

Үшүдүм һа, үшүдүм.
Дағдан алма дашыдым.
Алмачығымы алдылар,

Мәнә чүрм¹ вердиләр.
Мән чүрмдән безарам,
Дәрин гују газарам.
Дәрин гују беш кечи,
Һаны бунун еркәчи?
Еркәч гаја башында,
Һај еләдим кәлмәди,
Чијит вердим јемәди.
Чијит газанда гајнар,
Гәнбәр бучагда ојнар.
Гәнбәр кетди одуна,
Гарғы батды будуна.
Гарғы дејил, гамышды,
Беш бармағым күмүшдү.
Күмүшү вердим тата,
Тат мәнә дары верди;
Дарыны сәпдим гуша,
Гуш мәнә ганад верди.
Ганадландым учмаға,
Һагг гапысын ачмаға.
Гапычы гапы тохур,
Ичиндә бүлбүл охур.

Мәсәлләр:

Гар јағыб ајаг үшүтмәк үчүн.
Гыш гышлығын јердә ејләр, көјдә еләмәз.
Буғда олмајан јердә дарыны көзә тәпәрләр.

¹ Чүрм — эзијјәт, эзаб, зүлм.

КЕЧИ

Нәнәм о татар¹ кечи,
Гајада јатар кечи,
Гыш бәрк сојуг кәләндә
Баланы атар кечи.
Нәнәм о халлы кечи,
Мәмәси баллы кечи.
Уча гаја башында
Тутубду јаллы кечи.

¹ Татар — чәлд, зирәк, чевик.

Кечи дејәр адым Әбдүлкәримдир,
Гавала чәкилән дәримдир.
Үч ај гышы өлмәрәм, аллаһ кәримдир.

Шејтан-шејтан балаларым вар мәним,
Гәлби-гәлби гајаларым вар мәним!

Мәсәлләр:

Кечијә гурд дәјмәсә, һәччә кедәр.

Кечи һанда, гаја һанда.

Гој кечинин өлүмү палыддан олсун.

Кечи чан һајында, гәссаб пиј гајғысында.

Кечинин готуру булагын көзүндән су ичәр.

Инәк дејәр мән доғанда мәләрәм,
Аһым илә дағы-дашы дәләрәм,
Гурудуму күндән-күнә сәрәрәм,
Јахшы-јахшы кәрәләрим вар мәним,
Марал-марал балаларым вар мәним!

Өкүз дејәр мән јејәмә нөкәрәм,
Үч ај гышы төвләсиндә бикарам,
Јаз оlanda чајыр-чәмән сөкәрәм,
Ағлы-гырмызылы бугда әкәрәм,

Ағыр-ағыр хырманларым вар мәним,
Уча-уча тајаларым вар мәним!

Кәл дејәр пајыз олчаг саманлығы долдурун,
Јаз оланда бојундуруғу јондурун,
Чүтә кетмәсәм, вурун, мәни өлдүрүн.

Долу-долу саманлығым вар мәним,
Дәрин-дәрин дәрјаларым вар мәним.

Мәсәлләр:

Пулуну вер инәјә,
Бағла дирәјә;
Нәинки вер гојуна,
Өзүнү сал ојуна.

Анил өкүз чүтә кетмәсә ушаглар ачындан гырылар
Чүтә кетмәјән өкүзүм өлсүн, ишә кетмәјән оғлум.
Ев данасындан өкүз олмаз.
Өкүзүн чүтә кетмәјәни әтлик адына сатылар.

Шоран јердә әкәр бостан әкәрсән,
Ады бостан олар, тағы тағ олмаз.
Гејрәтсиз арвада јүз инәк версән,
Ајраны бол олар, јағы јағ олмаз.

Т а п м а ч а:

¹² О јаны чәпәр,
Бу јаны чәпәр,
Ичиндә атлы чапар.

Ешшәк дејәр мән һамыдан фағырам,
Палчыға батанда дағдан ағырам,
Чөлдә галанда јејәми чағыррам,
Кәрәнајдан јоғун сәсим вар мәним,
Атлар илә бөјүк бәһсим вар мәним!

Дәвә дејәр, һәң бир һејван көтүрмәз јүкүмү,
Икид оғлан кәрәк чәкә ипими,
Әрәбистан ичәр мәним сүдүмү.
Узаг-узаг мәнзилләрим вар мәним.
Уча-уча дәјәләрим вар мәним.

Мәсәлләр:

Ешшәји мин, ата чатынчан.

Ешшәк ешшәји борч гашыр.

Ешшәјә минмәк бир ајыб, дүшмәк ики ајыб.

Бош ешшәк јорға кедәр.

Дәвә ојнајанда гар јағар.

Дәвә јахыны отлајыб узағы көзләр.

Дәвә өлсә, дәриси бир јүкдүр, тојуг өлсә, дәриси бир
чәнкә түкдүр.

Дәвәјә дедиләр: бојнун нијә әјридир?

Деди: һарам дүздүр ки, бојнум да дүз ола.

Дәвәјә дедиләр: сәнәтин нәдир?

Деди: хәјјати ешмәк.

Дедиләр: назик додагларындан вә зәриф әл-ајағын-
дан көрүнүр.

Т а п м а ч а:

¹³ Бәнки-бәнки башыны тут,
Дөнкү-дөнкү дөшүнү тут,
Гылман гоча әл-ајағ вер,
Һүсејн гоча јүрүғүн тут.

F. Köçerli adına
Respublika Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 87025

ЧОБАН

Көждәки көј булудлар
Жорғаныдыр чобанын.
Јасты-јасты тәпәләр
Јастығыдыр чобанын.
Јумру-јумру гајалар
Јумруғудур чобанын.

Әлиндәки дәјәнәк
Галханыдыр чобанын.
Јанындакы боз көпәк
Јолдашыдыр чобанын.
Ағзы гара чанавар
Дүшмәнидир чобанын.

Мәсәлләр:

Чобанын көнлү олса, тәкәдән пендир тутар.
Чобаны өзүндән оланын гојуну диши доғар.
Кечинин әчәли чатанда чобанын дәјәнәјинә сүртүшәр.
Кәлинин ајағы чобанын дајағыдыр.

Чөл һејванлары: гурд, ајы, түлкү, чаггал, шир, пә-
ләнк, довшан, порсуг, дәлә, марал, чејран.

ГУРД

Гурда дедиләр:
— Кәл сәни гојуна јоллајат! Башлады ағла-
маға.

Дедиләр: даһа нијә ағлајырсан?

Деди:

— Горхурам јалан ола.

Гуртдан сорушдулар:

— Аранда галачагсан, јохса јайлаға кедә-
чәксән?

Гурд чавабында деди:

— Мәнимки ел иләдир. Ел һараја кетсә, мән дә ораја кедәчәјәм.

Мәсәлләр:

Чаггал вар ки, көдән чыхардыр, гурдун ады бәд намдыр.

Гурддан горхан гојун сахламаз.

Гурд нә билір ки, гатыр баһадыр.

Гурд думанлы күн ахтарыр.

Тапмача:

¹⁴ Сәккизи сан дарајы,
Доггузу дон дарајы,
Икиси хас гырмызы
Дөрдү мазан дарајы.

БИШМИШЛӘР, ЧӨРӘКЛӘР ВӘ ИЧКИЛӘР

Бишмишләр: аш, бозбаш, плов, чилов, долма, күфтә, говурма, бозартма, кабаб, лүләкабаб, әриштә, умач, хәшил, һалва, һәлимашы, хинкал, фирни, гајсаба, довға, сәмәни.

Чөрәкләр: јуха, сач чөрәји, тәндир чөрәји, лаваш сәнкәк, фәтир, шәкәр чөрәји, гатдама, фәсәли, әкирдәк, кәсә, гоғал.

Ичкиләр: су, сүд, чај, гәһвә, шәрбәт, ајран, кәрәмәз, күлмәс, булама.

Мәсәлләр:

Һарда ашдыр, орда башдыр.

Бишмиш ашын дарғасы.

Јағ јағ илә гајнар, јарма гуру галар.

СӘМӘНИ

Сәмәнијә салдым бадам,
Гојмазлар бир бармаг дадам,
Дөрд тәрәфин алыб адам,
Сәмәни бизана кәлмишәм,¹
Узана-узана кәлмишәм.

Тапмача:

¹⁵ Суда Сүлејман көрдүм,
Дағда дүлејман көрдүм.

Јатар көвшәр даш көрдүм,
Дузсуз бишмиш аш көрдүм.

Јанылтмач:

Базарда нә учуз?
Мис учуз, күнчүд учуз, дуз учуз.

¹ Бизана кәлмишәм — (бурада) чана кәлмишәм, безмишәм.

АҒ ГОЈУН

Нәнәм гојунун ағы,
Кедәр доланы дағы,
Бичәр гара гијағы,¹
Ичәр сәрин булағы.

Гарылар тутар јағы,
Кэлин јејәр гајмағы,
Илла ки, гајғанағы,
Чобана вурар дағы.

Гызлара чениз ағы,
Чобана чарыг бағы,
Ушаға шүтүк² бағы.

Мәсәлләр:

Гојун дедијин ешмә бағырсагдыр, далысы һеч үзүм
мәз.

Гојун дејир, мәни чәк харабана, сәни чыхарым аба
дана.

¹ Гара гијаг — от нөвү

¹ Гара гијаг — от новү.

ДӘВӘ ВӘ ТИКАН

Бир дәвә чөлдә отлајырды. Јарпагланмыш
тикан колуна јахынлашыб, истәди онун јарпаг-
ларыны јесин. Ағзыны кола тәрәф узаданда көр-
дү ки, онун ичиндә бир илан гыврылыб јатыб.
Дәвә кери гајытды.

Кол белә хәјал еләди ки, дәвә онун тиканын-
дан горхуб чәкилди.

Дәвә колун фикрини дујуб деди:

— Мәним горхум сәндән дејил, о кизләнмиш
ғонагдандыр.

Мәсәлләр:

Көпәк гаја көлкәсиндә јатар, елә биләр өз көлкәсидир.

Дәвәчи илә дост оланын дарвазасы кен кәрәк.

Дәвә көрдүнмү? — Изини дә көрмәдим.

НАЗИКБӘНАЗИК ВӘ ТАЗИКБӘТАЗИК

Бири вар имиш, бири јох имиш, бирчә бирә вармыш, ады Тазикбәтазик, бир дә бир бит вар имиш, ады Назикбәназик.

Тазикбәтазик аллаһын әмрилә Назикбәназији өзүнә арвад алмышды.

Ај өтдү, ил доланды, гыш кәлди, чохлу гар јағды.

Тазикбәтазик арвадына деди:

— Мән чыхым дамымызын гарыны күрүјүм, сән дә бир газан умач бишир, јејәк, гарнымыз гызсын.

Назикбәназик деди:

— Јахшы, олар.

Тазикбәтазик чыхды дамын гарыны күрәмәјә. Назикбәназик дә очаг галајыб бир газан умач асды.

Тазикбәтазик аз күрәмишди, чох күрәмишди, бирдән ајағы сүрүшүб бачадан дүшдү умач га-

занынын ичинә вә о саатда өлдү. Буну көрәндә Назикбәназик башына чырпды, дизинә чырпды. Нарај нара чатар! Өлән бир дә дирилмәз ки!

Назикбәназијин башына дөјүб ағламағыны сәрчә көрүб ондан сорушду:

— Назикбәназик, бу нәдир, нијә ағлајырсан?

Назикбәназик деди ки, даһа нә олачагдыр, Тазикбәтазик дамын гарыны күрәдији јердә ајағы сүрүшүб умач газанынын ичинә дүшүб, өлүбдүр.

Буну ешитчәк сәрчә дә башына-көзүнә дөјә-дөјә учду кетди.

Она бир гарға раст кәлди вә сорушду:

— Сәрчеји-чүкчүк, бу нәдир?

Сәрчеји-чүкчүк чаваб верди ки:

— Сәрчеји-чүкчүк нејләсин, Назикбәназик дејир, Тазикбәтазик гар күрәдији јердә бачадан умач ашына дүшүб өлүбдүр.

Гарға бу хәбәри ешидәндә чох бикеф олуб, учду, гонду чинар ағачына. Чинар онун бикеф олдуғуну көрүб сорушду:

— Гаргеји-гыргы, бу нәдир?

Гарға деди:

— Гаргеји-гыргы нејләсин, Сәрчеји-чүкчүк дејир ки, Назикбәназик дејир ки, Тазикбәтазик гар күрәјәндә бачадан умач газанына дүшүб өлүбдүр.

Бу хәбәри ешидәндә чинар да чох бикеф ол-

ду. Јанындан дэвэ кечиб кедәндә онун бикеф олдуғуну көрүб сорушду:

— Чинарбэчинар, бу нәдир?

Чинар чавабында деди ки:

— Чинарбэчинар неjlәсин, Гаргеји-гыргыр дејир ки, Сәрчеји-чүкчүк дејир ки, Назикбәназик дејир ки, Тазикбәтазик өлүбдүр.

Бу пис хәбәри ешидәндә дэвэ бикеф олуб башлады кетмәјә. Онун габағына суја кедән бир гары чыхды. Гары дэвәнин белә дамагсыз олмағыны көрүб, ондан сорушду:

— Дэвәји-лөклөк, бу нәдир?

Дэвә чаваб верди ки:

— Дэвәји-лөклөк неjlәсин? Чинарбэчинар дејир ки, Гаргеји-гыргыр дејир ки, Сәрчеји-чүкчүк дејир ки, Назикбәназик дејир ки, Тазикбәтазик өлүбдүр.

Бу јаман хәбәри ешидән кими гары да вуруб сәһәнкини сындырды. Елә ки, булағын башына кәлди, булаг гарынын сынмыш сәһәнкини вә бикефлијини көрдү, ондан сорушду:

— Вурубсындыран, бу нәдир?

Гары чаваб верди:

— Вурубсындыран неjlәсин, Дэвәји-лөклөк дејир ки, Чинарбэчинар дејир ки, Гаргеји-гыргыр дејир ки, Сәрчеји-чүкчүк дејир ки, Назикбәназик дејир ки, Тазикбәтазик дама чыхыб гар кү-

рәдији јердә ајағы сүрүшүб, бачадан умач газанынын ичинә дүшүб өлүбдүр.

Булаг да бу хәбәри ешидәндә чох гүссә еләди вә гүссәдән онун сују гуруду.

Инди дә булағын сују ахмајыр.

Мәсәл:

Бирәнин ганыны алдын, чаныны алдын.

ЛАЈЛА

Бизим јерләр галын мешә,
Тахтында отур һәмишә,
Аранында күл битсин,
Јајлағында бәнөвшә.

Балам лајла, а лајла!
Күлүм лајла, а лајла!

Лајла дедим учадан,
Үнүм чыхды бачадан,
Сэни танры сахласын
Чичэкдэн, гызылчадан.

Балам лајла, а лајла!
Күлүм лајла, а лајла!

Лајла дедим јатынча,
Көзлэрэм ај батынча.
Чаным зинһара кэлди
Сэн һасилэ чатынча.

Балам лајла, а лајла!
Күлүм лајла, а лајла!

Лајла дедим адына,
Һагг јетишсин дадына.
Һәр лајла ешидэндә
Балам дүшәр јадыма.

Балам лајла, а лајла!
Күлүм лајла, а лајла!

Дағлара сәрин дүшәр,
Көлкәси сәрин дүшәр.

Һәр вахт лајла дејөндә
Јадыма Пәрим дүшәр.

Балам лајла, а лајла!
Күлүм лајла, а лајла!

Лајла бешијим, лајла,
Евим-ешијим, лајла.
Сән јат, јухун алкилән
Чәким кешијин лајла!

Балам лајла, а лајла!
Күлүм лајла, а лајла!

Лајла дедим јатасан,
Гызыл күлә батасан.
Гызылкүл бағын олсун,
Көлкәсиндә јатасан.

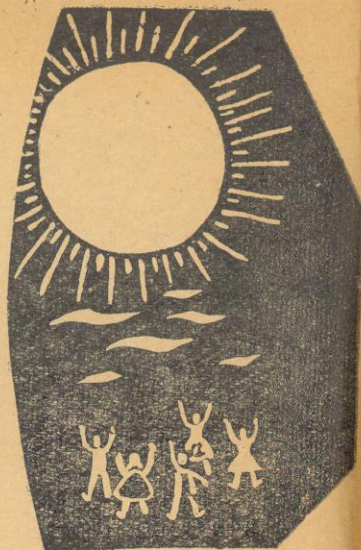
Балам лајла, а лајла!
Күлүм лајла, а лајла!

Лајла дедим јатасан,
Гызыл күлә батасан.
Гызыл күлүн ичиндә
Ширин јуху тапасан.

Балам лајла, а лајла!
Күлүм лајла, а лајла!

КҮНӘШИ ЧАҒЫРМАҒ

Күн, чых, чых, чых!
Кәһәр аты мин, чых!
Оғлун гајадан учду,
Гызын тәндирә дүшдү,
Кечәл гызы гој ездә,
Сачлы гызы көтүр, чых!
Күн кетди су ичмәјә,
Гырмызы дон бичмәјә.
Күн чыхыбды јетирәчәк,
Гары јердән көтүрәчәк,

Кечәл гызы кәтирәчәк,
Сачлы гызы кәтирәчәк,
Думан, гач, гач, гач!
Сәни гајадан асарлар!
Будуна дамға басарлар!

ГЫЗЛАР НӘҒМӘСИ

Әлими бычаг кәсибди,
Дәстә бычаг кәсибди.
Јағ кәтирин, јағлыјаг,
Бал кәтирин, баллыјаг,
Дәсмал верин, бағлыјаг,
Дәсмал дәвә бојнунда,
Дәвә Ширван јолунда.
Ширван јолу буз бағлар,
Дәстә-дәстә күл бағлар.
О күлүн бирин үзәјдим,
Телләримә дүзәјдим.
Гардашымын тојунда
Отуруб-дуруб сүзәјдим.
Чај дашыбды сел кәлир,
Дәстә-дәстә күл кәлир.
О күлүн бирин үзәјдим,
Сач бағыма дүзәјдим.
Сач бағым гатар-гатар,
Үстүндә гардаш јатар.

Гардашын эл јайлыгы,
Учлары зэр јайлыгы.
Һәрә бир ағыз десин
Гардаша чансағлыгы.
Һоп-һопун олсун, гардаш!
Күл топун олсун, гардаш!
Күл ағачы дибиндә,
Күлбүнүн олсун гардаш!
Дәјирман үстү чичәк,
Ораг кәтир, кәл бичәк.
Гардаш, нишанлын көрдүм,
Узунбој, гарабирчәк.

Мәсәлләр:

Чан версән, гардаша вер, мин ил кетсә јад олмаз.
Јахшы күндә јад гоншу, јаман күндә вај гардаш.
Гызын олду, гырымызы донуну чыхар.

Гыз идим,
Кејдирдиләр зөвгү-сәфа көјнәјини.
Нишанландым,
Кејдирдиләр зөвгү-сәфа көјнәјини.
Кәлин олдум,
Кејдирдиләр чөврү-чәфа көјнәјини.

Тапмача:

¹⁷ Биз-биз идик,
Јүз гыз идик,
Бизи үздүләр,
Ипә дүздүләр,
Гырғын кәлди гырылдыг,
Шүкр олсун ки, дирилдик.

ТҮЛКҮ ВӘ ҮЗҮМ

Бир күнү түлкү гага
Кәлиб кирди бир бага,
Доланды сола кечди,
Доланды кечди сага.

Көрдү үзүм суланыр,
Јүз чүрә рәнкә чалыр.
Дәјибди кәһрәбатәк,
Салланыбдыр, саралыр.

Түлкүчијез дајанды,
Бахды ағзы суланды.

Диши алышма тутду,
Додағы, дили јанды.

Дүз бир саат дајанды,
Гујруг үстә доланды.
Үзүм учада иди,
Әл чатмады усанды.

Ачыгланмыш гајытды,
О јенә чөлә кетди.
Узаглашыб өзүнә
Белә тәсәлли етди:

Доғрудур мәним сөзүм
Дәјмәјибдир о үзүм
Јесәм дишим гамашар,
Јемәдим ону өзүм.

(И. А. Крыловдан тәрчүмә)

Мәсәлләр:

Пишијин әли этә чатмаз, дејәр гохујубдур.
Ајы мешәдән күсүб, мешәнин хәбәри јохдур.
Ачлыг адама ојун өјрәдәр.
Ач кәзиб тох салланыр.
Ачам — гујруг ачыјам, бағыр-өфкә ачы дејиләм.

Тапмача:

¹⁸ Ики түлкү баласы, үч анасы, дөрд атасы, негә еј-
ләр һамысы?

Јанылтмач:

Ај гылгујруг гырговул, кәл бу кола кир, гылгујруг
гырговул.

БУҒДА, АРПА ВӘ ДАРЫ

Бир күн буғда, арпа вә дары бир-бирилә
сөһбәт едирдиләр.

Буғда деди:

— Мәним бир тикәм бир дағы ашырыр.

Арпа деди:

— Мәним дә бир тикәм дағын јарысына кими
чыхардыр, амма ашырмағына замин ола бил-
мәрәм.

Дары да деди:

— Мән халгын ушағынын ганына баис ола
билмәрәм ки, евиндән чыхардыб борана салам,
өлдүрәм. Мәндә о гүввәт јохдур.

ДАРЫ ВӘ БУҒДА

Дары

Мәнә дары чан дејәрләр
Јағ, бал илә јејәрләр.
Еһтијатла көтүрүб,
Күчлә сача јетирәрләр.

Б у ғ д а

Жасты-жасты жатарсан,
Кол дибиндә битәрсән
Мәндән сәнә гарышмаса
Палыддан да бәтәрсән!

Тахыл: бугда, арпа, дары, гаргыдалы, чәлтик, пәрничә күнчүд, шаһдана.

Мәсәлләр: арпадан, бугдадан әлим үзүлдү, үмидим сәнә галды, дары хирмәни.

Билдирчинин бәлижи дары сулананачандыр.

Дарыја кирән донуз пајаны өзүнә гәбул ејләр.

Киш-киш илә донуз дарыдан чыхмаз.

Тапмачалар:

¹⁹ Ағач башында дары гујусу.

²⁰ Ағач башында сары јумаг.

²¹ Навалар, һа навалар,
Чөлдә довшан балалар.
Дырнағындан су ичәр,
Димдијиндән балалар.

²² Сары саггал, узун һоггар,
Ону тапмајан олсун чаггал.

ТҮЛКҮНҮН ҲЕКАЈӘТИ

Бир кишинин малдан-дөвләтдән анчаг бир нечә тојуг-чүчәси вар иди.

Бир түлкү бунлара даданыб, кечәдә бирини апарыб јејәрмиш. Ахырда кишинин бирчә тојугу галыр.

Киши кечә јатмајыб пусгуда отуруп ки, көрсүн тојуглары апаран кимдир.

Кечәнин бир вахты түлкү хәлвәтчә кәлир ки, о галмыш тојугу да апарыб јесин.

Түлкү тојуг дамына кирәндә киши тез гапы-

лары баглайыб, арвадыны јухудан ојадыр вә
икиси көмәкләшиб түлкүнү тутурлар.

Кишинин үрәји чох јанмышды вә түлкүдә
ачығы вар иди. Она көрә түлкүнүн једији тојуг-
чүчәни бир-бир јадына салыб бу сөзләри оху-
ја-охуја ону дөјүр:

Гаја башында дурарсан,
Сары бығыны бурарсан.
Он беш чүчәми гырарсан.

Түлкү, сәфа көрдүм сәни,
Нә јазыг таныдын мәни?!

Түлкү, гујруғун аладыр,
Гајалар сәнә галадыр.
Тазы башына баһадыр.

Түлкү, сәфа көрдүм сәни,
Нә јазыг таныдын мәни?!

Әлимә алдым күрәји,
Јохладым дамы-дирәји,
Гопду түлкүнүн үрәји.

Түлкү, сәфа көрдүм сәни,
Нә јазыг таныдын мәни?!

Арвад, көтүр јармачаны,
Гојма дешикдән гачаны.
Нејләдин хоруз бечәни?

Түлкү, сәфа көрдүм сәни,
Нә јазыг таныдын мәни?!

Тәндирә гојдум нохуду,
Дәрдим үрәкдә чох иди,
Јохладым, фәрәм јох иди.

Түлкү, сәфа көрдүм сәни,
Нә јазыг таныдын мәни?!

Кечә пусгуда јатарам,
Јухума һарам гатарам,
Дәрини баһа сатарам.

Түлкү, сәфа көрдүм сәни,
Нә јазыг таныдын мәни?!

ДҮЗКҮ

Бешди-бешди һа бешди,
Ағачдан алма дүшдү.
Алманын јаны зәдә,
Зәдәни јемәз кәдә.
Чобан чөлдә кәзирди,
Даварларын дүзүрдү.
Чобан гојуна кедәр,
Көпәји адам дидәр.
Бу иш кенә нә ишди,
Беш бармағым күмүшдү.

Күмүшү вердим тата,
 Тат мәнә дары сата.
 Дарыны сәпдим јерә,
 Јердә битиб көјәрә.
 Јердән дары көјәрди,
 Бичинчи кәлди дәрди.
 Бичинчи Һәзрәтгулу,
 Чибиндә вардыр пулу.
 Һәзрәтгулу бәннады,
 Арвадыны данлады.
 Арвады Чаһан баны —
 Бунун чаршабы һаны?
 Чаршабы чырылыбды,
 Голбағы гырылыбды.
 Чаһан кедиб һамама,
 Чаршабыны јамама.
 Һамамын сују исти,
 Исти су да нә писди!
 Телпәри онун гызы,
 Палтары гыпгырмызы.
 Оғлунун ады Хыдыр,
 Әлиндәки дәһрәдир.
 Хыдырбәјин дәһрәси,
 Телпәринин чәһрәси,
 Чәһрә демә, әсасды,
 Дәһрә демә алмасды,
 Телпәри јуну дарар,
 Хыдырбәј одун јарар.

ШӘНКҮЛҮМ, ШҮНКҮЛҮМ, МӘНКҮЛҮМ

Бири вар имиш, бири јох имиш, аллаһдан
 башга һеч кәс јох имиш. Бирчә кечи вар имиш,
 бу кечинин дә үччә баласы. Биринин ады Шән-
 күлүм, биринин ады Шүнкүлүм, биринин дә ады
 Мәнкүлүм.

Бу кечи һәр күн кедиб мешәдә вә чөлдә от-
 лармыш. Балалары да гапылары бағлајыб евдә
 отурарлармыш. Кечи отламагдан гајыданда га-
 пынын далындан чағырармыш:

Шәнкүлүм, Шүнкүлүм, Мәнкүлүм!
 Ачын гапыны, мән кәлим!
 Ағзымда су кәтирмишәм,

Дөшүмдә сүд кәтирмишәм,
Бујнузумда от кәтирмишәм.

Буну ешидән кими балалары тез гапыны ачарлармыш вә аналары онлары дојуздуруб јенә кедәрмиш чөлә-бајыра отламаға.

Бир күн кечи кетчәк гурд кәлиб дуруп гапынын далында вә башлајыр чағырмаға:

Шәнкүлүм, Шүнкүлүм, Мәнкүлүм!
Ачын гапыны, мән кәлим!
Ағзымда су кәтирмишәм,
Дөшүмдә сүд кәтирмишәм,
Бујнузумда от кәтирмишәм.

Балалары елә билди ки, бунлары чағыран аналарыдыр. Чәлд гапыны ачдылар.

Гурд ичәри кириб Шәнкүлүм илә Шүнкүлүмү тутуб једи, амма Мәнкүлүм гачыб евин күнчүндә кизләнди. Гурд ону көрмәди.

Кечи дүзү, чәмәни отлајыб гајытды евинә вә һәмин сөzlәр илә башлады ушагларыны чағырмаға. Амма ичәридән бир кәс она чаваб вермәди. Нечә дәфә Шәнкүлүм, Шүнкүлүм дејиб чағырдыса да она чаваб верән олмады вә гапы ачылмады. Ахырда өзү гапыны сындырыб кирди евә. О јана-бу јана бахды, балаларынын һеч бирини көрмәди. Ахырда гаранлыг күнчүн бириндә Мәнкүлүмү көрдү.

Башларына кәләни Мәнкүлүм анасына нағыл

еләди. Онда кечи кетди чыхды довшан дамынын үстүнә вә ајаглары илә дамы дөјдү.

Довшан ичәридән чығырды:

— О кимдир?

Кечи чаваб верди ки, мәнәм, балаларымы сәнми јемисән? Довшан чаваб верди ки, јох, мән јемәмишәм, кет түлкүдән хәбәр ал.

Кечи кетди чыхды түлкүнүн дамынын үстүнә вә башлады ајаглары илә дөјмәјә. Түлкү ичәридән чығырды:

— О кимдир, мәним дамымын үстә чыхыб?!

Кечи деди:

— Мәним балаларымы сәнми јемисән?

Түлкү чаваб верди:

— Јох, мән јемәмишәм, кет гурддан соруш.

Кечи кетди чыхды гурдун дамынын үстүнә. Бу вахт гурд да бир газан аш асмышды, очағын үстә биширди. Кечи дамы дөјәндә бунун ашынын ичинә торпаг төкүлдү. Онда гурд чығырды:

О кимдир дамым үстә,
Тоз төкәр шамым үстә?
Ашымы шор ејләди,
Көзүмү кор ејләди?!

Кечи чаваб верди:

Мәнәм, мәнәм, мән паша,
Бујнузум гоша-гоша,
Чых ешијә, саваша!

Гурд чөлө чыхды ки, көрсүн нә вар.

Кечи деди:

— Сән мәним балаларымы јемисән, кәлми-шәм сәнинлә савашам.

Гурд истәди ки, бојнундан атсын, амма ата билмәди вә кечи илә шәрт гојдулар ки, һәр ики-си бир јердә кедиб газыја шикајәт еләсинләр.

Кечи кетди евинә, бир каса гатыг чалды вә бир дәстәрхан јағлы чөрәк биширди ки, газыја совгат апарсын.

Гурд да бир дағарчығын ичинә үч-дөрд но-худ дәнәси салды, үфүрүб ичини јел илә дол-дурду вә сонра ағзыны бәрк бағлајыб өзү илә кәтирди. Кәлдиләр газынын һүзуруна.

Газы кечинин совгатыны ачыб бахды вә чох хошһал олду. Сонра гурдун дағарчығынын ағ-зыны ачды. Нохудун бири сычрајыб газынын бир көзүнү чыхартды. Газы иши белә кәсди ки, кечи илә гурд кәрәк савашсынлар вә гурда да бир бујнуз гајрылсын. Газы кечинин бујнузуну даһа да ити еләди. Амма гурда да чүрүк ағачдан бир бујнуз гајырды. Кечи илә гурд башладылар далашмаға. Бир-ики дәфә вурушандан сонра гурдун бујнузу сынды вә кечи вуруб онун гар-ныны јыртды.

Гурд бағырды:

— Вај бағырсағым, вај.

Кечи чавабында деди:

Шәнкүлүмү, Шүнкүлүмү јемәјәјдин!
Вај бағырсағым демәјәјдин!

Мәсәлләр:

Кечи сују бағыра-бағыра кечәр.

Гурд тутдуғу јердән ганыг олуր.

Гурдун ады бәднамдыр, јесә дә, јемәсә дә.

Гурд јувасындан сүмүк әскик олмаз.

Бујнузсуз гочун гисасыны бујнузлу гочда гојмазлар.

Тапмача:

²³ Бизим евдә бир киши вар, ашын ичиндән ноху-ун сечәр.

²⁴ Бизим евдә бир киши вар,
Көндәлән јатышы вар.

²⁵ Бизим евдә бир киши вар,
Нәнәм илә иши вар.

КҮДҮ-КҮДҮ¹

Чох јағынты оланда вә күн чыхмајанда шағлар чөмчәни кәлин кими бәзәјиб гапы-гапы көздирир вә ашағыда јазылан сөзләри охујуб, әр евдән бир гашыг јағ вә бир овуч ун јығыр,

¹ Азәрбајчанын бә’зи јерләриндә Күдү-күдү әвәзинә «Году-году», «Дүдү-дүдү» дә дејилир.

фәсәли бишириб јејирләр. Охунан сөzlәр бун-
лардыр:

Күдү-күдү һа, күдү-күдү!
Күдү-күдүнү көрдүнүзмү,
Күдүјә салам вердинизми?
Күдү бурдан өтәндә
Гырмызы күнү көрдүнүзмү?

Күдү палчыға батмышды,
Гармаладым көтүрдүм.
Гызыл гаја дибиндән
Гырмызы күн көтүрдүм.

Гара тојуг ганады
Ким вурду ким санады?
Көјчәлијә кетмишдим
Ит балдырым далады.

Јағ верин јағламаға,
Ип верин бағламаға.
Верәнин оғлу олсун,
Вермәјәнин гызы олсун,
Бир көзү дә кор олсун.
Тәндирә дүшсүн,
Гырмызы бишсин!

Мәсәлләр:

Јағышдан чыхдым, јағмура дүшдүм.

Исланмышын судан нә баки.
Көјдән нә јағды ки, јер ону гәбул етмәди.

Тапмача:

- ²⁶ О нәдир ки, көјдән јерә салланыр?
²⁷ О нәдир ки, һәр нә десән алланыр?
²⁸ О нәдир ки, көбәјиндән налланыр?
²⁹ Мин-мин минара,
Дибигара,
Јүз мин чичәк,
Бир јарпаг?
³⁰ Дәрјада бир күл битиб, ады јох,
Ширинликдән јемәк олмаз, дады јох.

ВУР НАҒАРА, ЧЫХ ГЫРАҒА

(Ојун сөzlәри)

Ијнә-ијнә,
Учу дүјмә,
Бал баллыча,
Баллы кечи,
Шам ағачы,
Шатыр кечи,
Гоз ағачы,
Готур кечи.
Һаппан,
Һуппан,

Ирзәлибәли

Жырыл,
Жыртыл,
Су ич —
Гуртул.
Эмим оғлу,
Узун бығлы,
Һалдырым деди,
Һулдурум деди,
Көжә бир ағач атды.
Гарғы сапы
Жүл будағы,
Мотала-мотал,
Тәрсә мотал,
Елләр атар,
Гајмаг гатар,
Ағ гушум — ағар чиним,
Көј гушум — көјәрчиним,
Вур нағара,
Чых ғыраға!

Жухарыда жазылан сөзләри ушаглар ојуну ич-ра едәркән дејирләр. Хырдача ушаглар дөврә вуруб отуруп, ајагларыны бир јерә узадырлар. Онларын бири башлајыр бу сөзләри охумаға. Һәр кәлмәни дејәндә әлини нөвбә илә јолдашларынын вә өзүнүн ајағынын үстүнә гојур.

Мәтнин сонундакы «чых ғыраға» сөзләри. Һәр кәсин ајағынын үстә дејилсә о, ајағыны чәкәр. Сонра јенә башдан һәмин сөзләр охунур.

вә ушаглар бир-бир ајагларыны чәкирләр. Һәр кәсин ајағы ахыра галса, ону үзү үстә узадыр, әлләрини јумруг тутуб бир-биринин үстә онун архасына гојуб сорушурлар:

— Әл үстә кимин әли?

Һәркаһ тапса, ону дургузурлар, тапмаса, «көтүрүн вурун, јаландыр!» дејиб, ону бир нечә дөфә астача вурурлар вә јенә сорушурлар:

— Әл үстә кимин әли?

Ушаг тапанадәк ону астача јумруглајырлар.

Тапмача:

³¹ Китаб китаб ичиндә,
Атлас да, габ ичиндә,
Нә молла билир, нә ахунд
О да бир габ ичиндә.

ЈАЗ

Новруз-баһар олду, чаһан тазәтәр олду,
Рәф олду әләмләр.
Дағылды бу шадлыг хәбәри, дәрбәдәр олду,
Јанды ода гәмләр.
Көјдән јерә јағды нә көзәл шәбнәми-рәһмәт,
Битди күлү лалә.
Хош нәғмәләниб бүлбүлү-шејда өтәр олду,
Ачылды ирәмләр.

Илин фәсилләри: *јаз, јај, пајыз, ғыш.*

Күнләрин ады: *чүмә, шәнбә, базар, базар ертәси, (хас) чаһар-шәнбә, чүмә ахшамы (адына).*

ТҮЛКҮ ВӘ КӘКЛИК

Бир кәклик дағ башында охујурду. Түлкү
онун сәсини ешидиб јанына кәлди вә деди:

— Ај кәклик, сән ки, белә көзәл гушсан вә
белә көзәл сәсин вар, елә һәмишә охујурсан?
Бәс сән һеч јухулајыб јатмајырсан?

Кәклик деди:

— Нијә јатмырам, әлбәттә ки, јатырам!

Түлкү деди:

— Инди ки, беләдир, бир мәнә көстәр көрүм,
сән һечә јатырсан.

Кәклик јатмағыны түлкүжә көстәрмәк үчүн
көзләрини јумду. Түлкү чәлд сычрајыб ону
гутду.

Кәклик көрдү ки, түлкү ону алдадырмыш.
Ахмаглыг едиб онун һижләсинә инаныбдыр. Инди
түлкү ону јејәчәк.

Башыны түлкүнүн ағзындан чыхарыб деди:

— Ај түлкү баба, сән ки, белә зирәк һејвансан
вә белә чәлд шикар тутурсан, һеч шикары јејән-
дә аллаһа шүкүр едирсән?

Түлкү чаваб верди:

— Нечә ки, еләмирәм, јахшы еләјирәм.

Онда кәклик деди:

— Инди тутаг ки, сән мәни јејибсән, бир ал-
лаһа шүкүр елә көрүм, нә сајаг едирсән?

Түлкү ағзыны ачды ки, шүкүр еләсин, кәклик
у анда учуб гонду бир гајанын үстүнә.

Түлкү вәзијәти белә көрүб деди:

— Кәклик гардаш, сән ки, мәним ағзымдан
уртардын, кет, амма лә'нәт кәлсин о адама ки,
шикарыны јемәмиш аллаһа шүкүр едә!

Кәклик чавабында деди:

— Јахшы дејирсән, түлкү баба, о адама да
лә'нәт кәлсин ки, јухусу кәлмәмиш көзләрини
јумуб јатмаг истәјә!

Мәсәлләр:

Сон пешманлыг фајда вермәз.

Әлдән кедән әлә кәлмәз.

Доғруја завал јохдур, чәкәсэн һәр дивана.

ТҮЛКҮ

Түлкү, түлкү, түнбәки,
Гујруг үстә нәлбәки.
Аслан ала ағамыз,
Гаплан гара гағамыз,
Хоруз бизим молламыз,
Чаггал да чавушумуз,
Алагарға чарчымыз,
Сағсаган хәбәрчимиз,
Тојуг бизим чәрчимиз,
Илан бизим гамчымыз.
Сары бабада кәзәрсән,
Бир чомаг вуррам өләрсән.
Түлкү, түлкү, түлкү, сәни
Өлдүрәрләр бил ки, сәни!

Мәсәлләр:

Түлкү түлкүлүјүнү сүбут единчә, дәрисини боғазын
дан чыхардарлар.

Дәрә хәлвәт, түлкү бәј.

Түлкү түлкүјә бујурар, түлкү дә гујругуна.

Тапмача:

³² Бир дәрәдә једди тәпә,
Һәр тәпәдә једди дәлмәк,
Һәр дәлмәкдә једди түлкү,
Һәр түлкүнүн једди баласы.
Ејләр нечә һамысы?

Јанылтмач:

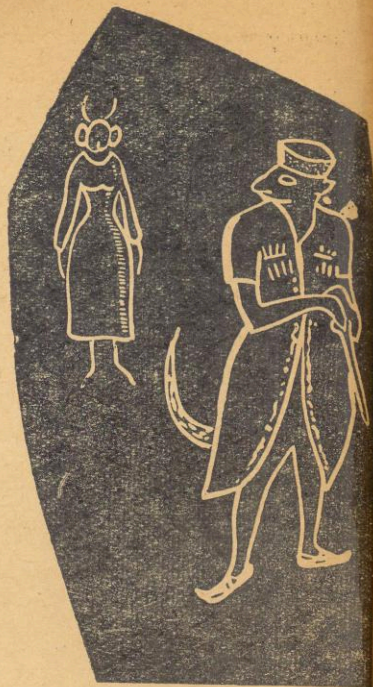
Кетдим көрдүм бир дәрәдә ики кар, кор, күркү јыр-
ыг кирпи вар. Диши кар, кор, күркү јыртыг кирпи ер-
әк кар, кор, күркү јыртыг кирпинин күркүнү јамамаг-
анса, еркәк кар, кор, күркү јыртыг кирпи диши кар,
ор, күркү јыртыг кирпинин күркүнү јамајыр.

ПЫСПЫСА ХАНЫМ ВЭ СИЧАН БЭЈ

(Дозангурду Дүзхатун
вэ Сичан Солуб бәј)

Б ири вар имиш, бири јох имиш, аллаһдан башга һеч кәс јох имиш. Бир дэ бир Пыспыса ханым вар имиш.

Бир күн бу Пыспыса ханымын көнлүнэ эрә кетмәк дүшдү. Кејинди-кечинди, бәзэнди-дүзәнди, өз евинин гапысына чыхды вэ деди:

— Эрә кедирәм, эрә кедирәм, эр олмаса, ко-
ра кедирәм!

Бир одунчу кәлиб кечәндә Пыспыса ханымы
көрүб деди:

— Мәнэ кәләрсәнми?

Пыспыса ханым деди:

— Мәни дөјәндә нә илә дөјәрсән?

Одунчу деди:

— Балта илә вурарам эзиләрсән.

Пыспыса ханым деди:

— Јери, јери, мән сәнин тајын дејиләм.

Одунчу кетди. Пыспыса ханым јенә башлады:

— Эрә кедирәм, эрә кедирәм, эр олмаса, ко-
ра кедирәм!

Бир дэ көрдү ки, күрәкчи кәлир. Күрәкчи
деди:

— Пыспыса ханым, мәнэ кәләрсәнми?

Пыспыса деди:

— Мәни дөјәндә нә илә дөјәрсән?

Күрәкчи деди:

— Бир күрәк чаларам, хынчым-хынчым олар-
сан!

Пыспыса ханым деди:

— Јери, јери, мән сәнин тајын дејиләм!

Күрәкчи дэ кетди.

Јенә Пыспыса ханым деди:

— Эрә кедирәм, эрә кедирәм, эр олмаса, ко-
ра кедирәм!

Бу һалда сичан орадан кечирди. Көрдү Пысыса ханым бәзәниб-дүзәниб, кејиниб-кечиниб, өзүнә зинәт вериб, евинин гапысына чыхыб.

Гара харадан дон кејиб әјнинә,
Учуну гатлајыб салыб чијнинә.
Төкүбдүр үзүнә гара телләрин,
Јујуб тәртәмиз, ап-ары әлләрин.
Чәкиб көзләринә гара сүрмәләр,
Салыб башына әбрәләр, тирмәләр.
Хураман-хураман ки рәфтар едир,
О рәфтара сәрви-кирифттар едир.
Солуна бахыр, каһ бахыр сағына,
Бахыр каһ голундакы голбағына.
Дуруб һәр јана о бахыр наз илә,
Дејир бу сөзү хош бир аваз илә:
Кедирәм әрә, әрә кедирәм,
Әр олмаса, кора кедирәм.

Сичан Солуб бәј кәлди Пысыса ханымның јанына, деди:

— Салам-әлејк, Дозангурду Дүзхатун, Пысыса ханым, севкили чаным, руһи-рәваным, чану-чананым, табү-тәваным! Кефин, һалын? Һәмишә беләчә кефдә, кәзмәкдә, сејрү-сәфада оласан!

Дозангурду Дүзхатун көзүнүн алтынча Сичан Солуб бәјә бахыб көрдү амма нә Сичан Солуб бәј!

Кејиниб әјнинә чүббә сәнчабдан,
Бәзәниб дүзәнибди һәр бабдан,
Атыб далына гујруғун шир кими,
Гулагларыны дик тутуб, тир кими.
Кәлир күјлә, һеч билмирсән кимди бу,
Ки һансы вилајәтдә һакимди бу.
Јувадан чыхыб наз илә јол кедир.
Каһ сағ кедир јолда, каһ сол кедир.
Дөш ағ, көзү гара, архасы да боз.
Диши инчитәк, ағзына јохдур сөз.
Гара көзләрин сүздүрүр һәр јана,
Чәкир бурнуну ки, иј-миј гана.

Дозангурду Дүзхатун деди:

— Ај әлејкәссалам, Сичан Солуб бәј, топ гара бирчәк, јеришдә өрдәк, дишләри миһәк, тычлары дирәк, һамыдан көјчәк, дәхи нә демәк? Һалын, кефин көкдүмү? Дамағын чағдымы, чанын башын сағдымы?!

Сичан Солуб бәј деди:

— Сағ ол, Пысыса ханым, әзизим-чаным, мәнә кәләрсәнми?

Пысыса деди:

— Мәни дөјәндә нә илә дөјәрсән?

Сичан Солуб бәј деди:

— Сәни дөјмәрәм, дөјсәм дә гујруғуму молчи сүрмәдәнем, батырарам ханымларың сүрмәданына, көзүнә сүрмә чәкәрәм.

Дозангурду Дүзхатун деди ки, сәнә кедәрәм. Разы олдулар. Тој еләдиләр. Пыспыса ханымы Сичан Солуб бәј алды, апарды евинә. Бир заман јахшыча јејиб-ичиб кеф еләдиләр.

Бир күн Сичан Солуб бәј Пыспыса ханыма деди:

— Сән отур евдә, мән кедим шаһ евинә, сәнә ноғул, набат, ширни вә һәр чүрә һәлвијјат кәтирим. Гој јанына, көнлүн истәдикчә ат ағзына, хырылдат, је.

Дозангурду Дүзхатун деди:

— Кет, амма тез кәл. Сәнсиз дамын алтында тәк отура билмирәм, горхурам.

Сичан Солуб бәј деди:

— Горхма, тез кәләрәм!

Пыспыса ханым отурду, отурду, гәрары тутмады. Фикирләшди ки, Сичан Солуб бәј кәлинчә дуруб онун палтарыны апарыб Дәвәизи дәрин кәлдә јујум, сәрим, гурудум, кәләндә верим, кејсин әјнинә ки, үст-башы тәмиз олсун. Сичан Солуб бәјин палтарыны көтүрүб апарды јумаға. Амма јујанда ајағы сүрүшүб дүшдү. Дәвәизи дәрин кәлә.

Саға доланды, курп дүшдү, сола доланды, шарп дүшдү, нә гәдәр әлләшдисә чыха билмәди, һәр нә гәдәр чапаладыса, гуртара билмәди. Дәвәизи дәрин кәлдә аз галды, чох галды, көрдү ки, бир нечә атлы кедир. Дурду чағырмаға:

Тапур-тупур атлылар,
Голлары базбатдылар.
Шаһ евинә кедәрсиз,
Сичан бәјә дејәрсиз:
Пыспыса пүстә ханым
Дабаны хәстә ханым
Дүшүб дәвә кәлүнә
Боғулур хәстә ханым.

Атлылар о јана, бу јана бахдылар, неч кәси көрмәдиләр. Истәдиләр кетсинләр, Пыспыса ханым јенә башлады һәммин сөзләр илә атлылары чағырмаға.

Кәлиб көрдүләр ки, бунлары чағыран бир дозангурдудур, дүшүбдүр Дәвәизи дәрин кәлә, боғулур. Бунлары көрәндә Дозангурду Дүзхатун деди:

Кедин дејин сичан бәјә,
Бөркү дәлик Солуб бәјә:
Сачы узун, сарај ханым,
Дону узун, дарај ханым,

Дозангурду Дүзхатун палтар јудуғу јердә сүрүшүб Дәвәизи дәрин кәлә, боғулуб өлүр, дурмасын, өзүнү мәнә тез јетирсин! Атлылар чох тәәччүб едиб, кетдиләр шаһ евинә. Көрдүкләрини орада нағыл еләдиләр. Сичан Солуб бәј ширни сандығынын ичиндә кәзирди, бу хәбәри ешидиб гачды вә тез өзүнү Пыспыса ханыма

жетирди. Калди көрдү ки, Пыспыса ханым Дэвэ-
изи дэрин көлдө батыр, чыхыр. Аз галыб ки,
чаны чыхсын. Чэлд элини узадыб деди:

— Элини мәнэ чик-эрэчик!

Дозангурду деди:

— Јери, мәнчијез сәндән күсәрэчик!

Сичан Солуб бәј јенә деди:

— Элини мәнэ чик-эрэчик!

Пыспыса ханым чаваб верди:

— Јери, мәнчијез сәндән күсәрэчик?

Сичан үчүнчү дэфә деди:

— Элини мәнэ чик-эрэчик!

Дозангурду деди:

— Јери, мәнчијез сәндән күсәрэчик!

Ахырда сичанын ачығы тутду, бир овуч пал-
чыг көтүрүб чырпды дозангурдунун башына вә
деди:

Күсәрэчиксән-күсәрэчик,

Үстүвә палчыг енирэчик.

Дозангурдунун орадача чаны чыхды. Јазыг До-
зангурду Дүзхатун!

Б ири вар имиш, бири јох имиш, бирчә ки-
ши вар имиш, бу кишинин бир арвады вә бу
арваддан Фатма адында быр гызы вар имиш. Фат-
ма чох ағыллы вә көзәл гыз имиш. Бир күн Фат-
манын анасы нахошлајыр вә гызына дејир ки,
мән өләндән сонра атан тәзә арвад алачаг, о ар-
вад да сәни чох инчидәчәкдир. Амма гара инә-
јимиздән мүгәјјәд ол, ону өзүн отар.

Гызын анасы өлүр вә дәдәси кедиб өзкә бир
арвад алыр. Бу арвадын да ирәлики әриндән
бир чиркин гызы варды.

Арвад көјчәк Фатманы чох дөјүб инчидир-
миш. Фатма сәбир едиб, һәр күн гара инәји апа-
рармыш отармаға. Фатманын аналығы она јун,
дараг верәрмиш ки, чөлдә дарајыб әјирсин. Фат-
ма јуну верәрмиш инәјин ағзына. Гара инәк јуну
удар, сонра һазыр ипи ағзындан чыхарыб ве-
рәрмиш Фатмаја.

Бир күн Фатма јун дарадығы јердә күләк
онун әлчәјинин бирини көтүрүб галхызды һава-
ја. Фатма бунун далынча јүјүрүб деди:

— Ганадына гурбан, јел баба, әлчәјими сал,
баба!

Јел онун әлчәјини көтүрүб бир бачадан сал-

ды. Фатма евэ кириб көрдү ки, бурада бир һеј-
бәтли гары отуруб, алт додағы јер сүпүрүр, үст
додағы көј. Гары габағына бир гурбаға гојуб
ону сығаллајыр. Бу, див анасы иди.

Фатма гарыја баш әјиб деди ки, мәним әл-
чәјими вер.

Гары деди:

— Кәл башыма бах, сонра верим.

Фатма онун башына баханда көрдү ки, илан-
гурбаға илә долудур.

Гары сорушду:

— Мәним башым јахшыды, ја ананын башы?

Фатма чаваб верди ки, сәнинки јахшыдыр.

Гары сорушду:

— Бу гурбаға көјчәкдир, јохса инсан?

Фатма деди:

— Көнүл севән көјчәкдир.

Фатманын сөзләри гарыја хош кәлди. Гары
онун әлчәјини вериб деди:

— Кедәрсән, габағына бир ағ су, бир гара су
вә сонра бир гырмызы су чыхачаг. Ағ суда чи-
мәрсән, гара су илә сачыны јујарсан, гырмызы
судан јанагларына сүртәрсән. Бир дә гары өз
түкүндән верди вә деди ки, мән сәнә лазым ол-
сам, јандыарсан, јанында һазыр оларам.

Фатма түкү көтүрүб, нечә ки, гары демишди,
елә дә еләди. Габагча ағ суда чимди, сонра га-
ра суда сачларыны јуду вә гырмызы судан кө-

түрүб додағына, јанагларына чәкди. Елә көјчәк
олду, мисли вә бәрабәри тапылмады.

Аналығы Фатманын кеч кәлдијини көрүб
гызына деди:

— Чых, көр Фатма нечә олду.

Гызы чыхыб көрдү ки, Фатма кәлир, амма
елә көзәлләшиб ки, адам баханда көзү гама-
шыр.

2

Фатма евэ кәләндә аналығы ону данлады.
Гызын көзәллијини көрүб сорушду:

— Һарада сән белә көзәл олдун?!

Фатма башына кәләни аналығына сөјләди,
да сабаһысы күнү Фатмаја деди ки, инди сән
вдә отур, гој бу күн дә мәним гызым кетсин
нәји отармаға. Ана өз гызына јун, дараг верди.
ел бунун да әлчәјини көтүрүб гачырды вә кө-
ирди һәммин дамын бачасындан салды. Гыз әл-
чәјин далынча јүјүрүб ичәри кирди вә гарыја
деди:

— Әлчәјими вер.

Гары деди:

— Башыма бах, сонра верим.

Гыз онун башына баханда гары сорушду:

— Мәним башым јахшыдыр, јохса нәнәнин
ашы?

Гыз деди:

— Сэнин башын писдир, нэнэмин башы жахшыдыр.

Гарынын буна ачыгы тутуб деди:

— Кедэрсэн, габагына бир ағ су чыхар, бир гара су. Гара суда чимэрсэн, ағ суда башыны јујарсан. Гыз ағ суда башыны јујуб гара суда чимди, даһа да чиркин вэ кифир олду. Анасы буну көрүб Фатмаја бэрк ачыгы тутду вэ бирсиндэн аз галды чатласын. Фатманын ачыгына истэди онун инэјини өлдүрсүн. Чүнки ишлерин башы инэк иди.

Бир күн арвад далына бир-ики лаваш баглајыб, үзүнэ зә'фэран чэкиб кирди јорған-дөшөјө. Эри евэ кэлэндэ арвад бир о јана, бир буна јана дөндү, лавашы далында гырды. Эри со рушду:

— Арвад, сэнэ нэ олуб сүмүклэрин елә шагылдајыр вэ рэнкин белэ саралыбдыр?

Арвад деди:

— Бэрк нахошам, өлүрэм, гара инэји кэрэм кэсэсэн. Мэн онун этиндэн јесэм, бэлкэ дирилэм.

Киши истэмэди Фатманын инэјини өлдүрсүн. Амма элачы кэсилиб деди:

— Гој Фатма евдэн бир јана кетсин, инэји кэсим.

Инэк бунларын фикрини ганыб Фатмаја деди:

64

— Мэни кэсэчэклэр. Амма сэн мэним этимдэн јемэ вэ сүмүклэrimi јығыб бир јердэ басдыр. Нэр вахт истэсэн кэл о јерэ, үстүнү ач, орада бир дэст палтар вэ бир чүт гызыл башмаг рапарсан.

Фатма инэк илә евэ гајыданда атасы ону ишдалынча көндэриб инэји кэсди. Фатма гајыдыб инэјини өлмүш көрүб, чох ағлады. Нарај нара атачагды? Инэјин этиндэн неч јемэди вэ сүмүклэрини јығыб бир јердэ гујулады.

Сабандан хэбэр чыхды ки, падшаһын оғлуна тој олур. Фатманын аналығы јерэ бир чанагары сэпиб деди ки, бунлары бир-бир јығарсан чанаға. Јанында бир күп дэ гојуб деди: буну да баглајыб көзүнүн јашы илә долдурарсан. Өз гызыны да кејиндириб-кечиндириб апарды тоја.

Јазыг Фатма гэмкин отуруб башлады ағламаға. Бирдэн гары јадына дүшдү. О вердији күкү јандырды. Нэмин саат гары һазыр олду.

Фатма башына кэлэни она сөјлэди. Гары деди:

— Гэм јемэ, тезлик илә һамысы баша кэлэр.

Гары ајагыны вурду јерэ. О дэгигэ јердэн бир тојуг јанынын чүчэлэри илә чыхды, дарыны тэмиз дэнлэдилэр, чанағы гарынын кэтирдины өзкэ дары илә долдурдулар.

Гары Фатмаја деди:

— Күпү дә тәмиз су илә долдуруб ичинә бир овуч дуз төк, о да олсун көз јашы.

Сонра Фатма илә гары кетдиләр инәјин сүмүјү басдырылан јерә. Бураны газыб көрдүләр ки, бир дәст зәриф ипәк парчадан либас вә бир чүт гызыл башмаг чыхды. Бурада чохла гызыл да варды. Гары либасы, башмағы кејиндирди. Фатмаја вә бир аз гызыл, бир аз да торпаг көтүрүб Фатма илә кетдиләр тоја.

Бурада гары деди:

— Бу гыз мәним нәвәмдир, гојун бу да ојнасын.

О, Фатманын бир овчуна гызыл, бир овчуна да торпаг гојуб тапшырды ки, аналығынын тәрәфинә ојнајанда онларын үзүнә торпаг сәп, өзкәләрин тәрәфинә ојнајанда гызыл.

Фатма да чох көзәл ојнајырды. Намы онун ојнамағына ашиг олду. Амма аналығы тәрәфинә ојнајанда торпаг сәпди, өзкәләри тәрәфә ојнајанда гызыл. Ојнајандан сонра Фатма тәләсик гајытды евә. Чох тәләсдијинә көрә көрпүдән кејинчәндә башмағынын бир тајыны салды суја.

Фатманын аналығы тојдан гызы илә гајыдыб көрдү ки, Фатма евдә отуруб өз тапшырдығы ишләри дә јеринә јетириб. О чох гәзәбли иди.

Фатма сорушду:

— Ај ана, тојда нә көрдүнүз?

Аналығы ачыглы деди ки, һеч зад көрмәдик, бир күнү гара кәлмиш гыз чыхды, ојнады, өзү дә сәнә охшајырды. Биз тәрәфә ојнајанда торпаг сәпирди, өзкәләри тәрәфә ојнајанда гызыл үмүш сәпирди.

Фатма деди:

— Мән евдән чөлә чыхмамышам, сән бујурдуғун ишләрин далынча олмушам.

4

Бир күн падшаһын оғлу ова чыхды. Көрпү күн јанындан кечәндә истәди ки, атына су версин. Ат суја јахынлашанда хоррујуб су ичмәди. Падшаһын оғлу адам салдырыб чајы ахтартды. Онун ичиндән бир гызыл башмаг тапдылар. Башмаг чох зәриф иди. Падшаһын оғлуна чох нош кәлди. Истәди ки, нә төвр олса, ахтардыб онун јејәсини тапсын вә өзүнә алсын.

Чох кәздиләр, тапмадылар. Чарчылар чарчәкәндә Фатманын аналығы ешитди, онун әлјағыны бағлајыб салды тәндирә вә өз гызынын ајагларыны јујуб газыды.

Падшаһын оғлунун адамлары ахтара-ахтара кәлиб чыхдылар Фатмакилин евинә. Чиркин гызын ајағына башмағы кејдирдиләр олмады. Сорушдулар ки, сизин евдә өзкә гыз јохдурму? Фатманын аналығы чаваб верди ки, јохдур. Ам-

ма Фатманын бир хорузу вар иди; бу хорузу
башлады банламаға:

Фатма бачым тэндирдә,
Ајаглары кэндирдә!

Арвад нә гәдәр истәди хорузу говсун, ол-
мады.

Хоруз сычрады дамын үстә, уча сәс илә бан-
лады:

Фатма бачым тэндирдә,
Ајаглары кэндирдә!

Падшаһын адамлары буну ешидиб, тэндирә
бахдылар; көрдүләр ки, бунун ичиндә бир көзәл
гыз әл-ајағы кэндир илә бағланмыш јыхылыб-
дыр. Гызы чыхардыб башмағы онун ајағына
кејдирдиләр. Көрдүләр ки, башмаг елә бил онун
ајағына бичилибдир. Апардылар, падшаһын
оғлуна. Падшаһын оғлу буну көрән кими чан-
дилдән ашиг олду вә једди күн-једди кечә тој
ејләјиб, Фатманы өзүнә арвад алды. Једиләр,
ичдиләр, јерә кечдиләр, сиз дә јејин, ичин мура-
дыныза јетишин!

Мәсәлләр:

Көнүл севән көјчәк олар дүнјада.

Јетим гызсан, гыврыл јат!

Мешә ағачлары: палыд, гарағач, фысдыг, вәләс,
дәмирғара, көјрүч, ағчагајын, чөкә, шам ағачы, ардыч,
тус, сөјүд, бәдмүшк, гызылағач, говаг, чинар.

68

Коллар: гарағат, гаракилә, бөјүрткән, моруг, әз-
кил, зиришк, зоғал, мәрдәшә, гојункөзү, итбурну, јасә-
мән, нәстәрән, гызылкүл, тобулуғу, көјәм, гора, гызыл-
чах.

Отлар: әвәлик, гојунгулағы, гузугулағы, ганта-
пәр, гырхбуғум, сығыргујруғу, хатынбармағы, гара от,
ајыдөшәји, дәвәдабаны, гыжы, хими, пишикчырнағы,
балдырған, уннуча, сүдлү пәнчәр, киғ, чачығ, кичирт-
кән, чашыр, газајағы, чинчилиим, шому, бојана, гангал,
јарпыз.

Чичәкләр: күлхәтми, сары чичәк, көј чичәк, ар-
шын чичәк, гајмаг чичәји, лалә, занбағ, нәркиз күлү,
нилуфәр, бирәоту, кәкликоту, сумрух чичәји, һуј чичә-
ји, бәнөвшә, гәрәнфил.

СОЛТАН ДАҒЫ

Сәнә дерләр Солтан дағы,
Нә думандыр башын сәнин?
Гочалардан суал етдим,
Кимсә билмәз јашын сәнин.

Әскик олмаз гарын јағар,
Булудлар бир-бирин говар,
Һәр күн күнәш сәнә доғар,
Чәваһирдир дашын сәнин.

Алт јанын бағ илә бостан,
Дөрд јанын күлү-күлүстан,

37 Кәклијин ган ајағы,
Ган әли, ган ајағы.
Ашыг бир шеј көрүбдүр,
Үч башы, он ајағы.

Мәсәлләр:

Jeјәрсән газ әтини, көрәрсән ләззәтини.
Газ вур газан долдур.

Јанылтмач:

Кәклик, кәпәнәк, кәлин кедәк, кол дибинә кәлин
кәлибдир.

Әти јејилән гушлар: *кәклик, турач, гырговул, чил,
билдирчин, өрдәк, газ.*

Әт јејән гушлар: *тәрлан, гызылгуш, гарагуш, гырғы,
сар, чалаған, гузгун.*

Охујан гушлар: *бүлбүл, билдирчин, сығырчын,
гаратојуг, турагај, алачәһрә, лизарә.*

Кечә учан гушлар: *бајгуш, јапалаг, кечәгушу (ја-
раса).*

Тапмачалар:

38 Мән кедирәм беләсинә,
Гаракөзүн мәһләсинә,
Гушларда һансы гушдур,
Сүд верир баласина?

ДУЗКУ

Ај афәрин күл оғлум,
Күл оғлум, сүнбүл оғлум.
Оғлум, оғлум, наз оғлум,
Дәрсиндән галмаз оғлум.
Гәләмини ал әлә,
Јахшы-јахшы јаз, оғлум.
Оғлум кедәр мәктәбә,
Охур, чатар мәтләбә.
Дәрсин охур рәванлар,
Нә охујубдур, анлар.

Даш үстә чичәк газар,
Мәшгини көјчәк јазар.
Мәним оғлум чанды, чан,
Дәрсләрин охур рәван.
Күмүшдәндир дэваты,
Гәләми вар беш-алты.
Гәләмданы шәкилли,
Гәләми халлы-муллу.
Дәфтәри вар тәртәмиз,
Китабы ондан әзиз.
Кағызлары рәнкбәрәнк,
Оғлум, кәтир, јаз көрәк.
Оғлум сәһәрдән дурар,
Әл-үзүн тәмиз јујар.
Үзүнә күлаб вурар,
Сачын, бирчәјин дарар.
Палтарыны тәмизләр,
Мәктәбә көјчәк кедәр.
Оғлумун ады Әзиз,
Үстү башы тәртәмиз.
Оғлум һәр кәси көрәр,
Баш әјәр, салам верәр.
Оғлум күчәдә гачмаз,
Һеч кәс илә савашмаз.
Оғлум итә даш атмаз,
Атыб күнаһа батмаз.
Гушлара етмәз азар,
Гушларын да чаны вар!

Пишикләри һеч вурмаз,
Сәрчәләрә тор гурмаз.
Ај афәрин, күл оғлум,
Күл оғлум, бүлбүл оғлум.
Дәрсин оху, рәванла
Сонра даныш, күл, оғлум!

Мәсәлләр:

Оғлум әзиз, тәрбијәси ондан да әзиз.

Оғул хырдаһы, ноғул хырдаһы.

Шүүрлу оғул һејләр ата малыны, шүүрсуз оғул һеј-
ләр ата малыны.

АРАНЛА ЈАЈЛАҒЫН БӘҢСИ

Аран дејәр, јајлаг, чох да сахлама,
Көндәр кәлсин, ағыр елләр мәнимдир.
Јерин көбәјижәм, дизин дирәји,
Малу-мүлкү Сүлејманлар мәнимдир.

Јајлаг дејәр, чыхма диндән, имандан
Сүсәндән, сүнбүлдән, һәр күлүшәндән

Һәкимлик, лоғманлыг галыбды мәнән,
Һәзаран¹ дәрдрә дәрман мәнимдир.

Аран дејәр, бағча мәним, бағ мәним,
Кечә-күндүз гуллуғ ејләр бағбаным,
Кејмәк үчүн јашыл мәним, ал мәним,
Сүсән, сүнбүл, күлүшәнлик мәнимдир.

Јајлаг дејәр, мәнәм чешмәләр башы,
Ахар, һеч гурумаз дидәмин јашы,
Пәләнкләр јатағы, овчу сирдашы,
Көксү ала, гарлы дағлар мәнимдир.

Аран дејәр, галдым дағ арасында,
Пилтәтәк гурудум јағ арасында,
Гыврым-гыврым олмуш тағ арасында
Тутма ала гарпыз, тағлар мәнимдир.

Јајлаг дејәр, мәнәм халгын көјчәји,
Мәндә јатар аранларын гачағы,
Лалә-сәмән, дүрлү-дүрлү чичәји
Пәтәкдә кәсилән баллар мәнимдир.

Аран дејәр, мәндә булунар маја,
Инсини, чинсини көтүррәм ваја,
Пајызын фәслиндә гурулан таја,
Хирмәндә чеврилән вәлләр мәнимдир.

(Ашыг Әмрах)

¹ Һәзар — мин (бурада мин бир дәрман).

Мәсәлләр:

Аранда тутдан олдуғ, дағда гурутдан.

Шаһбудағын бағы вар,
Һејвасы јох, нары јох!
Истәмирәм һејвасыны, нарыны
Гој десинләр:Шаһбудағын бағы вар.

НӘСИҢӘТ

Ағач бәсләкилән барын јејәсән,
Авара палыддан һејва, нар олмаз,
Намәрд јаланчыја сиррин сөјләмә,
Бивәфа дилбәрдән сәнә јар олмаз.

Икид одур тә'нә охун атмасын,
Һалал мајасына һарам гатмасын,
Бир оғул ки, ата сөзүн тутмасын,
О, оғулда намус, гејрәт, ар олмаз.

Хәстә Гасым күнү кечмиш гочадыр,
Кәлән бәзиркандыр, кедән хочадыр,
Сәрв ағачы һәр ағачдан учадыр,
Әсли гытдыр будағында бар олмаз.

Мәсәлләр:

Сән һагг илә ол — һагг сәнинлә олар.

Јахшылығ елә, ат дәрјаја, балығ билмәгә халығ биләр.

Јахшылыға јахшылығ һәр кишинин ишидир,
Јаманлыға јахшылығ әр кишинин ишидир.

Јамана јаман бәла,
Гој кәлсин јаман бәла,
Рәвадыр јахшы өлә,
Јериндә јаман гала?!

САЈАЧЫ СӨЗЛӘРИ

Сәлам әлејк сәј бәјләр,
Бир-бириндән јеј бәјләр!
Саја кәлди көрдүнүз,
Салам верди алдыныз.
Алны тәпәл гоч гузу
Сајачыја вердиниз.
Сиз сајадан горхмусуз,
Сәфа јурда гонмусуз.
Сәфа олсун јурдунуз.
Уламасын гурдунуз.
Ач кетсин аваныныз,
Тох кәлсин чобаныныз.
Бу саја јахшы саја,
Һәм чешмәјә, һәм чаја,
Һәм үлкәрә, һәм аја,
Һәм јохсула, һәм баја.
Бу саја кимдән галды?
Адәм атадан галды.

Адәм ата кәләндә,
Гызыл өкүз дуранда,
Гызыл буғда битәндә,
Дүнја биннәт оландә,
Муса чобан оландә
Шишлијимиз еркәчди.

Онун дәрди улудур,
Ашыглығы гурудур.
Учасы гијмәтлидир,
Габырғасы дадлыдыр.
Габырға ичрә пәрдә,
Салмаз адамы дәрдә.
Пәрдәси ики рәнждир.
Бөјрәк она дирәкдир,
Алтмыш аршын бағырсаг,
Бир-биринә улғашыг.

Әзәл атасын дејим,
Сонра анасын дејим.
Гојун вар, кәрә кәзәр,
Гојун вар, күрә кәзәр.
Кедәр дағлары кәзәр.
Кәләр евләри бәзәр.
Кәрәсиди гојунун,
Күрәсиди гојунун,
Дағлары биз кәзәрик
Јөрәсиди гојунун.

Нәнәм гојунун гарасы,
Гырхлығы полад парасы,
Јаз күнү дәләмәси,
Јај күнү күрәмәси,
Гыш күнү говурмасы!

Нәнәм о шишәк гојун,
Јуну бир дөшәк гојун,
Буламаны бол елә,
Гырылды ушаг, гојун!

Нәнәм гумрал тат гојун,
Илдән-илә арт гојун,
Балалар өлмәкдәдир,
Өлмә кәл, намәрд гојун!

Нәнәм о сачаг гојун,
Бирәдән гачаг гојун.
Сәнә јаман баханын
Көзүнә бычаг гојун!

Нәнәм о күрдү гојун,
Отлады дурду гојун.
Ај гаранлыг кечәдә
Көрүбдү гурду гојун.

Нәнәм о нарыш гојун,
Јуну бир гарыш гојун.
Чобан сәндән күсүбдүр,
Сүдү вер, барыш гојун.

Нәнәм о көјчә гојун,
Кедәрсән өјчә гојун,
Јејән сәнин учундан
Доланыр бәјчә гојун.

Нәнәм боз, ала гојун,
Јолда сузала¹ гојун,
Јејән сәнин учундан
Көзәл гыз ала, гојун.

Нәнәм о кәлин гојун,
Гузуна тәлин² гојун,
Јејән сәнин учундан
Кәтириб кәлин гојун.

Нәнәм о гәмәр гојун,
Гузусу әмәр гојун,
Јејән сәнин учундан
Бағлајыб кәмәр гојун.

Нәнәм о гашга гојун,
Минмисән ешгә гојун,
Јејән сәнин учундан
Чыхыбдыр көшкә гојун.

Нәнәм о гызыл гојун,
Јоллара дүзүл гојун.
Өлмәмисән, галмысан,
Галасан јүз ил гојун.

Нәнәм о сәкил гојун,
Белиндә кәкил гојун,
Ај гаранлыг кечәдә
Архача чәкил гојун.

Нәнәм гарагаш гојун,
Гарлы дағлар аш гојун,
Ај гаранлыг кечәдә
Чобана јолдаш гојун!

Нәнәм гојунун кәлини,
Авшара кәлмәз јелини,
Ону саған кәлинин
Хыналыјым әлини.

Нәнәм гојунун узуну,
Дөшдә бәсләр гузуну,
Сағына јатар көзләр,
Солуна јатар бозлар.
Әли чанаглы гызлар,
Гојунун јолуну көзләр.

Чобан гојуну көтүрәси,
Ону дәрәјә јетирәси,

¹ Сузалмаг — јорулмаг, әлдән дүшмәк.

² Тәлин — мәррибан, сәмими олмаг, мәрр салмаг.

АҒ биләкли кәлинләр
Сағым-сағым дејәси,
Ағбирчәкли гарылар.
Булујум-булујум дејәси.

Бу оғлумун дүјәси,
Бу гызымын дүјәси,
Сары сују галанда
Боз көпәјә төкәси.

Учу јаныг көсөв илә
Боз көпәји дејәси,
Гарабашлы боз көпәк,
Јери гојуна дејәси.

Хырдача-хырдача гызлар,
Әли хыналы гызлар,
Әлләриндә чанаглар
Бәрәнин јолун көзләр.

Хырдача-хырдача чәпишләр
Јовшанын башын дишләр.
Кедәр јајлаға јајлар,
Кәләр аранда гышлар.

Нәнәм а халлы кечи,
Мәмәси баллы кечи,
Уча гаја башында
Тутубдур јаллы кечи.

Гојунун өзү кәлди,
Доланды дүзү кәлди,
Чобанын гучағында
Бирчә чүт гузу кәлди.

Чан гузу, чаным гузу,
Түкү чалыр гырмызы,
Әбришим телли гузу,
Гонурду онун көзү.
Бири кәлинин олсун,
Бири чобанын пајы,
Үзүн ағ олсун чобан.

Де, бајрама нә галды?
Нә галды, нә галмады?
Бир әлличә күн галды!»
Әлли күнү сај өтүр,
Гармала гузу көтүр!

Әлли күнү, кечәси,
Сағмал субај сечәси
Сајан јағыш¹ јағасы,
Сармашыг от битәси.

Гузу гујруг тутасы,
Овлаг иртмәк атасы.

¹ Сајан јағыш — јаз јағышы, лејсан.

Кәрәсіндән, ағындан,
Өлдүрүмсүз сағындан.

Гојун нэдән һасил олду,
Кимја јарпағындан.
Бизимчүн дә кәтирин
Гормасындан, јағындан.

Гыса-гыса кәләнин
Гысначағы дар олсун.
Баса-баса кәләнин,
Басмачығы бәрк олсун.
Сизин дә дамағыңыз чағ олсун.
Оғул-гызыңыз сағ олсун!

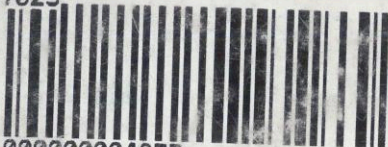
ТАПМАЧАЛАРЫН ЧАВАБЫ

1. Јәһәр.
2. Пишик.
3. Сач.
4. Бухары.
5. Тојуг.
6. Халча.
7. Јумурта.
8. Јумурта.
9. Хоруз.
10. Сичан.
11. Гојун.
12. Нәһрә.
13. Јәһәр әсбаб: чилов,
синәбәнд, үзәнкиләр, гуш-
гун.
14. Итин, донузун, го-
јунун вә инәјин әмчәк-
ләри.
15. Балыг, ајы, дәјир-
ман, һалва.
16. Илин фәсилләри.
17. Гамыш (гарғы).
18. Дәрд (ики бала,
ата, ана).
19. Әнчир.
20. Нәјва.
21. Тахыл (буғда, ар-
па, дары вә с.).
22. Гарғыдалы.
23. Памбыгтәмизләјән
машын.
24. Мәфрәш.
25. Чәһрә.
26. Јағыш.
27. Ушаг.
28. Пул.
29. Көј, улдузлар, ај.
30. Јени доғулмуш
ушаг.
31. Нар.
32. 2401 түлкү баласы.
33. Манчанаг.
34. Әләк.
35. Үлкүч.
36. Кәклик.
37. Инәк, ону саған вә
бузов.
38. Јараса.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Ит вә пишик	3	Гүлкүнүн һекајәти	37
Әринчәк ит	4	Дүзкү	39
Тојуг	5	Шәнкүлүм, Шүнкүлүм, Мән- күлүм	41
Хоруз вә падшаһ	6	Күдү-күдү	45
Гары вә пишик	8	Вур нағара, чых ғыраға	47
Гојун	11	Јаз	49
Үшүдүм һа үшүдүм	12	Түлкү вә кәклик	50
Кечи	14	Түлкү	52
Чобан	18	Пыспыса ханым вә Сичан бәј	54
Гурд	19	Көјчәк Фатманын нағылы	61
Сәмәни	21	Солтан дағы	69
Ағ гојун	22	Дағлар	70
Дәвә вә тикан	23	Кәклик	71
Назикбәназик вә Тазикбә- тазик	24	Дүзкү	75
Лајлај	27	Аранла јайлағын бәһси	76
Күнәши чағырмағ	30	Нәсипәт	78
Ғызлар нәғмәси	31	Сајачы сөзләри	79
Түлкү вә үзүм	33	Тапмачаларын чавабы	87
Бугда, арпа вә дары	35		
Дары вә бугда	35		

87025

000000004855